

COM ES FORMÀ LA COL·LECCIÓ DE PINTURA, ÚNICA EN EL MÓN, DEL MUSEU D'ART DE CATALUNYA

EL Director general de relacions culturals, representant d'Espanya en el Consell d'Europa, va declarar que la nostra col·lecció de pintura romànica era "única en el món", i això va fer que Barcelona, juntament amb Santiago de Compostela fossin les ciutats hispanes escollides per celebrar-hi l'Exposició Internacional d'Art Romànic que vindrà a ser una mostra viva de la unitat espiritual d'Europa que a tots ens convé mantenir.

"Col·lecció única en el món!". Ves per on, amb la modèstia de la nostra aspiració i l'humil afany de recollir allò "nostre", en primer lloc per això mateix, perquè es "nostre", i en segon lloc per aportar al món allò que vam fer (modest o no), avui tenim l'honor que la nostra ciutat sigui l'escollida per exposar allò "nostre" i la resta de coses, però sobretot la "col·lecció de pintura", és a dir, allò de més "lleuger" que ens van llegar aquells temps (segles XI a XIII).

Polsim de color dissolt en cola-aiguada, amarant el gruix de l'arrebossat blanc dels murs, encara humit (que això és la "pintura al fresc") i damunt les posts de fusta dels frontals i les pradel·les dels altars en els pobres temples pobletans, que juntament amb els frescos es troben actualment exposats en el Museu d'Art de Catalunya del Palau Nacional de Montjuïc.

"Col·lecció única" que pocs visiten i molts ignoren perquè "és cosa de minories" (com es diu avui), tot i que les obres que la formen van ser fetes en el seu temps per a tots els fidels fills de Déu que acudien al temple.

Art rar, avui, i per això una mica "de moda", justament perquè ha arribat només als pocs el coneixement de les seves gràcies; com les de la nena que ni ella mateixa sabia que era bufona. Sorpresa que l'esnobisme ha posat una mica en voga entre "el que ara es porta" i el que "ara es penja" a les parets dels nous pisets d'estil "funcional": santets malicosos en la simplicitat del seu estil "bàrbar" (com van dir els neoclàssics) i que els "neo-bàrbars" d'avui aprofiten per cobrir la seva ignorància de l'art del dibuix. Velles formes repeses ara, per variar una mica, després de les *chinoiseries* i les mamarratxades decoratives de l'"art negre" que les van precedir en la ràpida successió de les modes: velles formes que el Consell d'Europa, amb la seva autoritat, diu ara al món que són coses que cal prendre seriosament, com ho van fer els homes que aquí veiem retratats en el seu temps, quan aquestes coses no agradaven a ningú.

Els meus estimats lectors de DESTINO ja saben de què es tracta, perquè sovint hem parlat de l'art romànic. Però avui ho fem en la perspectiva d'aquesta Exposició Internacional de l'Art Romànic, del Consell d'Europa que s'ha de celebrar del 10 de juliol al 10 d'octubre d'aquest any. Es tracta, però, no pas d'explicar la "matèria" sinó l'"anècdota" de com, fa seixanta anys, va néixer i de com va créixer fins que l'any 1932 va ser inaugurada en el Museu de Montjuïc, quan, sota els auspicis de l'Ajuntament i la Diputació, la institució era regida per la Junta autònoma de Museus de Barcelona.

I per tal de donar a aquests textos meus valor d'història (textos que escric jo perquè és molt possible que, avui per avui, ningú ho pot fer millor que jo), faig constar que no em baso només en records personals sinó en paper escrits que van quedar arxivats.

Vaig ingressar en el servei tècnic dels Museus l'any 1912. El 1916 vaig ser nomenat conservador de la Secció d'Art de l'Edat Mitjana, i el 1918, quan cessà per l'edat el meu antecessor en el càrrec Carles de Bofarull, vaig ascendir a Director General dels Museus d'Art de Barcelona, en el qual em succeí el 1943 el meu estimat amic Joan Ainaud "Història" viscuda.

El gran bisbe Morgades (1826-1901), restaurador de Ripoll, i el seu arquitecte Elies Rogent (1821-1897)

Nascut a Vilafranca del Penedès, aquest gran bisbe va ser contemporani, si bé va nèixer deu anys més tard que ells) dels germans Milà i Fontanals: Pau, pintor i tractadista d'art antic i modern (1810-1883) i Manuel, que tots sabem qui va ser (1818- 1894). El bisbe Morgades no va ser tant important com els dos fundadors del nostre romanticisme artístic i literari, però en va ser més, en la pràctica, per la restauració espiritual catalana perquè va ser un bisbe consagrat al servei de les coses de Déu, que ho són totes, i entre elles les ruïnes fumejants del Monestir de Ripoll, incendiat per una turba revolucionària el 1835.

Afectat per les primeres aures d'aquell renaixement literari, patriòtic i sentimental que Milà i Fontanals va promoure remenant vells papers, el gran bisbe de Vic pensà que aquella Catalunya renaixent trobaria a mancar les pedres del cenobi que n'havia estat el bressol, i al costat d'ell Déu, que en l'altar del temple de Ripoll n'havia presidit el naixement. Per això va voler que Catalunya renaixés en Déu, i que en el temple restaurat i al peu de l'altar com hi havia estat l'abat Oliba, bisbe de Vic, també s'hi trobés el bisbe de Vic del seu temps.

Pensà, a més, que en aixecar-se les pedres de Ripoll també s'aixecarien molts altres coses: pedres i ànimes; obres i institucions abandonades o músties per mal estimades o pitjor tractades, fent amb prou feines la viu-viu entre els no-res dels llimbs culturals provincians, escàs en llibres, amb "museus" que gairebé només en tenien el nom, amb ruïnes de vells i gloriosos monuments d'història i de grandesa, abandonades sota la molsa i les bardisses.

Per tot això Morgades va voler restaurar Ripoll, i cridà el seu arquitecte amic, entès en art romànic, del qual era estudiós, i romàntic, a més: Elies Rogent, fundador dels estudis de l'arquitectura romànica a Catalunya, que va fer sorgir de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, que fundà i dirigí, els continuadors de la seva tasca d'arqueòleg

Amant del passat, Rogent, no per això deixà de ser un home al dia, segons el seu temps, que dirigí l'obra de l'Exposició Universal de 1888 i que va prendre part en totes les grans empreses d'urbanització i construcció que es van plantejar a la Barcelona del seu temps. I no direm res més, però assenyalarem que entre els seus deixebles hi ha el gran arquitecte i historiador de l'art romànic Josep Puig i Cadafalch, que sentia per ell veneració.

La fundació del Museu Episcopal de Vic pel bisbe Morgades, i el seu organitzador i director a perpetuïtat, Mn. Josep Gudiol, Pvre.

Ripoll va créixer, i en aixecar-se les seves pedres es van dreçar tots els campanars del temples rurals, i cada un d'ells portà la seva modesta contribució a l'obra de resurrecció que inicià el Bisbe: alguna cosa del seu passat, o vells documents del seu arxiu, o peces de pintura dels seus malmesos retaules fora d'ús, guardats en golfes o arraconats de qualsevol manera, o trossos de velles peces descompostes d'orfebreria litúrgica que en les seves Santes Visites Pastorals recollia el prelat per constituir aquell primer Museu d'Art de Catalunya que fundà a Vic el gran bisbe, a tall d'exemple del que havia de ser el nostre Museu.

Per a fer això, el bisbe demanà al seu Seminari que li escollís entre els estudiants sis nois que tiguessin tirada als estudis d'història i d'arqueologia, que li poguessin servir per ordenar, inventariar i instal·lar en el pis de dalt del seu Palau Episcopal el Museu de Vic. Entre ells hi havia el que va ser més tard el savi arqueòleg i arxivista mossèn Josep Gudiol, Pvre., que no voler ser més que "mossèn Gudiol, capellà" ni tenir altre títol que el de conservador del Museu.

La seva obra d'estudiós i escriptor, que ocupà tota la seva vida (apart l'atenció que posà a l'estudi de la seva carrera i als seus deures de sacerdot), constitueix un enorme volum de lletra impresa que utilitzà només per escriure coses segures; i no és que no fos capaç de pensar i de suposar, però no va voler fer-ho. "Els documents diuen que les coses són així o aixà, i prou." Aquesta va ser la seva manera de fer. Els seus treballs i els seus llibres sobre la

pintura romànica, que comencen el 1904 (abans que ningú) amb la publicació en la revista *Forma* dels setze frontals d'altar de fusta pintada que llavors hi havia en el Museu de Vic; els seus tres grans llibres sobre la miniatura romànica catalana, la pintura mural i la pintura sobre fusta del període, són això: recull de les realitats que conté la matèria, ordenades cronològicament i descompostes com aparador dels seus diversos aspectes per facilitar-ne la visió i la millor comprensió. Les seves *Nocions d'arqueologia sagrada catalana*, a més, són un model de resum i de recull ordenat de consiexements, que basten al sacerdot per estimar i entendre “les eines” del seu ministeri.

Present en congressos i reunions de savis, d'aquí i de l'estranger, on el nom de mossèn Gudiol era conegut i respectat, va refusar, mentre va poder, l'honor prendre-hi la paraula, i va preferir sempre escoltar allò que el seu instint segur i la seva preparació li feien pensar, gairebé sempre sense error, que era digne de ser escoltat.

Tota una vida, tots els dies d'una vida: la missa matinl, ben d'hora, i després, al seu Museu, al costat mateix de la Biblioteca Episcopal i de l'Arxiu Catedralici. Tota una vida!

Abans que ningú, el 1904, fixà la cronologia dels nostres frontals, que, en conjunt, no ha estat rectificadada; i davant un gruix de problemes complicats que presentava l'estudi d'aquella matèria gairebé nova, “La pintura romànica”, avançà, humil i segur, i fixà les èpoques i marcà les etapes de la seva evolució en el temps.

El Museu de Vic, doncs, i la indiscutida autoritat de mossèn Gudiol, van situar en el seu temps i en el seu lloc dins la història artística general de Catalunya, aquest capítol singular sobre l'art romànic. I el nom de mossèn Gudiol es troba escrit al peu d'aquest fragment de la història del nostre art.

La fundació de la Junta autònoma de Museus. L'arquitecte Puig i Cadafalch, historiador de l'arquitectura romànica

El nom de Puig i Cadafalch (1867 – 1956) és conegut en tots els centres d'estudis de la història de l'art a Europa, i especialment pel que es refereix a l'arquitectura i l'escultura romàniques. Impossible donar aquí la llista de les seves obres; llibres importants com *L'arquitectura romànica a Catalunya* (3 volums), *Orígens del primer art romànic* (2 volums), *L'escultura romànica a Catalunya* (3 volums), etc. Els opúsculs i fascicles de les seves conferències i comunicacions en congressos i universitats; els seus cursos i conferències en les Universitats de París i d'Oslo, i en les nordamericanes de Harvard i de Nova York, etc., li guanyaren els màxims honors i el títol de “Doctor Honoris Causa” de la Sorbona, de París, i d'algunes altres Universitats d'Europa i Amèrica.

Artista original molt del seu temps, va ser figura principalíssima d'un grup reduït d'arquitectes modernistes barcelonins que barrejà una originalitat singular a l'accent auster del gòtic català, amb els seus ornaments escultòrics figurats en portes i finestres, i que adornà l'intimisme de la casa meridional que viu en la clausura blanca del seu pati amb flors i ceràmiques que juguen una harmonia de colors i aromes rimada pel murmuri de l'aigua d'una font. Estil gòtic modernista...

I va ser també gran urbanista, com ho demostren el conjunt del Parc de Montjuïc, preparat per a l'Exposició Universal, que és obra seva, i el projecte d'urbanització de la Plaça de Catalunya, acceptat per l'Ajuntament, que no s'executà.

Actuà en política, per fer en favor de la cultura local allò que no feien els que en tenien el deure; i si com arquitecte artista s'interessà principalment per les coses de l'art i de l'arqueologia, va ser, a més, doctor en Ciències Exactes, i en la seva política de restauració cultural va poder atendre a les coses de la cultura tècnica.

Jo el vaig conèixer, de jovenet, en la seva classe d'història de l'arquitectura dels Estudis Universitaris Catalans, i li dec la meitat del que sé, i m'honro dient-me'n deixeble.

Per la meua freqüentació amb ell vaig poder arribar a comprendre el seu amor per allò que era objecte dels seus estudis, quan, l'any 1906, en preparar la redacció del seu llibre *L'arquitectura romànica a Catalunya*, m'encarregà la lectura i transcripció dels milers de fitxes amb apunts i croquis de plantes i lectura d'inscripcions, fetes "a peu d'obra", que guardava en un gran armari rober, al fons d'un passadís del seu pis. Totes les hores de la seva joventut que no ocupà en l'estudi de les assignatures de les seves carreres, eren allà, en aquelles lletres atapeïdes escrites durant les seves excursions de jove enamorat del romànic, amb la motxilla al muscle, seguint els camins de la terra catalana per tal de conèixer-ne i registrar-ne els seus monuments.

Heus ací un altre dels noms i dels homes que trobem, no solament darrere aquesta col·lecció de pintura romànica "única en el món", sinó al capdavant de l'empresa de crear aquest Museu on va néixer la Col·lecció, davant la incomprensió de molts i la indiferència de la majoria.

Això passava l'any 1902.

La idea del "Museu d'Art de Catalunya".

Els homes, els monuments i algunes altres institucions de cultura

A "moltes coses" sonen aquests enunciats, i si es tenen en compte la modèstia i el volum del Museu, encara hi sonen més. Era una cosa "d'interès local", l'orientació de la qual va ser qualificada en el seu temps de "localisme curt de vista", sobretot quan es va començar i fer la col·lecció romànica que estem historiant aquí. Aparentment, es tractava de reorganitzar un petit museu municipal que ja existia, per tal de posar-lo d'acord amb l'esperit, la marxa i el ritme de funcionament d'altres institucions i serveis que l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona s'havien decidit a crear. Perquè en aquest aspecte, que jo sàpiga, l'Estat de llavors ens tenia completament abandonats per manca de serveis o, quan n'hi havia, per la seva completa ineficàcia.

Així va néixer, sota els auspicis de la Diputació i subvencionat per l'Ajuntament un centre d'alts estudis, l' Institut d'Estudis Catalans (1906-07), que organitzà al costat seu una "Biblioteca" general posada al dia (l'actual Biblioteca Central); perquè havíem descobert que sense llibres no es podia estudiar; i al seu costat, un servei d'excavacions arqueològiques que començà (i continua) excavant Empúries, i un servei de Conservació de Monuments (que encara existeix i actua meravellosament bé), perquè les "Juntas Provinciales de Monumentos" i la llei per a la seva defensa només figuraven sobre paper mentre s'ensorraven o es profanaven els edificis i els antiquaris s'emportaven a l'estranger els retaules i els objectes d'art mobles.

Institucions i serveis – els nostres – que, com la fundació i la nova orientació del Museu, responien a una necessitat real, que ateníem amb un sentiment de protesta i un amorós afany d'eficàcia. Actituds, sentiments i pensaments nobles en el cor d'homes il·lustres, els noms dels quals trobem darrere les institucions que d'ells van néixer, com aquell petit "museu local" que va fer la col·lecció de pintura romànica "única en el món".

I explicades les coses tal com van ser, aquells enunciats del subtítol, perden bona part de la seva aparent inflor.

Les primeres adquisicions amb destí a la col·lecció del Museu de Barcelona, i la presència del poeta i arquitecte Josep Pijoan a la Junta de Museus

L'any 1906, Josep Pijoan, arquitecte, ingressà com a suplent a la Junta de Museus. A més, era – i és – historiador d'art, i, a més, era – i continua essent – poeta i gran poeta, que Maragall admirava. Professà en la classe d'Història de l'Arquitectura de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona i viatjà per Itàlia quan acabà la seva carrera.

Home d'alta qualitat espiritual, semblava, als ulls de les persones discretes, una mica expeditiu en la seva manera de fer i de jutjar les coses, i això, de jove, li creà inconvenients i dificultats.

A la seva actuació en la Junta de Museus des de 1907 devem, no solament les primeres adquisicions de frontals romànics (els de Planàs i Estimariu), més la coberta de l'altar d'Estimariu, sinó molt més: l'orientació que jo vaig seguir en el meu temps amb grans resultats d'anar el Museu directament (com hi anaven els antiquaris) a comprar les coses a les pobres rectories pirinenques. També es deu a Pijoan la laboriosa gestió fins al seu ingrés al Museu, entre altres peces, de la famosa taula de la Degollació de Sant Cugat.

Col·laborador directe en l'obra de l'Institut va anar en viatge d'estudis a comprovar notícies i a descobrir indicis d'esglésies romàniques pintades, com la de Pedret (publicada abans per Puiggari) i la de Fenollar, en el Rosselló (publicada per Brutails), i trobà les de la vall d'Àneu i les de la vall de Cardós, cosa que li donà peu per proposar a l'Institut la publicació d'una sèrie de fascicles a tot color, sota el títol de *Les pintures murals catalanes* (1907 – 1911).

En aquelles dates gestionà i aconseguí un acord de l'Institut d'Estudis Catalans amb la Junta d'ampliació d'Estudis i Investigacions Científiques de Madrid, per establir a Roma una escola espanyola d'alts estudis, de la qual va ser director Menéndez Pidal i secretari (amb residència a l'Escola) Josep Pijoan.

Un bon dia, Pijoan saltà de Roma al Canadà, on, es va dir, s'ocupava d'empreses de construcció; i d'allà passà a La Florida, on el trobem de professor d'Història de l'Art del "Pomona College" d'aquella Universitat. Des d'allà publicà la seva famosa *Historia del Arte*, en tres volums, una *Historia del Mundo* en tres volums, i una *Summa Artis* de la qual ja se n'han publicat vint-i-tres volums.

El seu darrer llibre, *Les pintures murals romàniques de Catalunya*, que se li havia encarregat molts anys abans, es publicà el 1942 en la col·lecció "Monumenta Cataloniae", de la Fundació Cambó, en col·laboració amb el distingit historiador de l'art català Josep Maria Gudiol i Ricart, director de l'Institut Amatller de Barcelona.

I heus ací que en Pijoan tenim un altre dels homes que, juntament amb altres dels quals parlarem en un altre article, van fer aquesta col·lecció de pintura romànica "única en el món".

Publicat a JOAQUIM FOLCH I TORRES *Últims escrits. Destino 1952-1963*. Fundació Folch i Torres: Palau-Solità-Plegamans, 2009 (M. Mercè Vidal i Jansà, coord., trad. Ramon Folch i Camarasa) pp.282-286